

Morální loď nad oceánem přirozenosti – O etice jako hledání vztahy Polis a Fysis

Michal Bartoš

Envigogika 2007/II/1 – Recenzované články/ Reviewed Papers

Publikováno/Published 16. 04. 2007

DOI: <http://dx.doi.org/10.14712/18023061.10>

Abstrakt:

Příspěvek problematizuje některá tradiční pojetí ekologické etiky. Nabízí ji jako komplikovanou snahu o udržení morálních hodnot lidské společnosti (Polis) ve vztahu ke zcela jinak utvářenému („amorálnímu“), celku přirozenosti veškerenstva (Fysis).

Abstract:

The paper argues some traditional concepts of environmental ethics. It describes it as a complex effort to sustain the moral values of human society (Polis) in the relation to the totally different (amoral) entirety of the nature of the universe (Physis).

Když se Karel Kosík zabýval rozdílem v pojetí tragična v antice a moderně, vzpomenu Platónova slova, že athénští občané jsou sami tvůrci tragédie nejkrásnější a nejlepší. Zatímco básníci a skladatelé prý skutečnost napodobují, občané, jako Polis,¹ skutečností jsou. Athéňané jsou popsáni jako opravdoví tvůrci tragédie nejpravdivější.

Kosík se ptá na podoby antické tragédie v moderní době, zda se neproměnila ve frašku, grotesku, karikaturu. Zda lze ještě uvažovat o pospolitosti Polis či koinóniá (společenství lidí a bohů), Země a nebes, moderní období - ne nápodobě - antické Polis. Skutečná tragédie se podle něj „děje jako spor (polemos), jako svár mezi lidským a božským, mezi dočasným a trvalým, mezi banálním a vznešeným, a Polis se zakládá a obnovuje v tomto sporu“ (Kosík, 1995, s. 20).

Jednou z možných podob etiky je Aristotelova představa blaženosti (eudaimonia), jako dobra, ke kterému veškerý život směřuje. Kosíkův zájem o Polis se svým způsobem politicky setkává s Aristotelovou teleologicky orientovanou filozofií. Vše v přírodě se chce přirozeně uplatnit, dojít k naplnění, kterým je obecná prospěšnost, dobrý život. Oba svým způsobem vnímají celek, jako trvalé, vyvíjející se k vznešenému. Celek je dříve než část. Ve smyslu, že část je vždy závislá na povaze celku. Proto taková starost o povahu utváření Polis. Člověka Aristoteles vidí jako výjimečného, protože právě jeho přirozenost má ve Fysis schopnost rozlišit dobro a zlo na základě rozumu, který umí rozvážit různé projevy skutečnosti, uvést „dílčí“ do vztahu k celku.

Ve vztahu k takto pojaté výjimečnosti člověka pak lze etiku pojmut jako racionální reflexi způsobů jak lidé obývají svět, praktickou filozofii. Podle Radima Brázdy je současná klasická morální filozofie v útlumu a ztrácí na významu (2002). Když mluví o profesoru etiky na sklonku moderny,² tak připomíná nezdolný, ale neoprávněný, optimizmus, vyznačující se ušlechtilostí v teorii, ale neschopností v praxi, zastírající zrak růžovými brýlemi. Lékem je mu povinná skepse etikova. Upozorňuje také na to, že tradiční etika „falešných svatých“ je opouštěna a bývá dnes často suplována etikou ekologickou.

Environmentální etika by mohla být reflexí dopadů, které mají různé, morálkou ovlivněné, výklady lidského obývání světa na přírodu. A o podobách vztahování se k těmto dopadům. Často se diskutuje o tom, že toto vztahování se, má u environmentálních hnutí podobu ideologie. Erazim Kohák, říká, že „k ideologizaci dochází nejspíše tam, kde myšlení nestojí ve stálé konfrontaci s problémem“ (1998, s. 145), a vzpomíná na ekologické myšlení před ekologickou krizí. Například na romantizmus s prvotní nevinností, pravici s heslem „Blut und Boden“ a levici s kultem spontaneity. Je otázkou jakou proměnou prochází ekologicky orientovaná filozofie po zformulování nebezpečí ekologické krize. Je to krize přírody, člověka nebo jejich přirozeného vztahování se? Co v tomto

¹ Polis (obec), pojem odkazující k Aristotelově představě společenskosti člověka (zoon politikon). Uvádím zde s velkým počátečním písmenem z důvodů zkoumání vztahu k Fysis. Fysis s velkým písmenem označují přirozenost, přírodu, výraz ve spojitosti s plozením, rozením a růstem, avšak v kontextu analogie pojmu světa. Živého světa. Tedy ne zcela, jak jej označil Wittgenstein, jako všeho co fakticky je, ale jako celek všeho co je prostorem pro živé, evolučně se vyvíjející a tvořivě proměnlivé. Vztah Polis a Fysis zkoumám v souvislosti s otázkou povahy globální krize přírodního prostředí, v rámci filozofie přírody. Zajímá mne problematika podob odpovědnosti člověka ve vztahu Polis k Fysis a také k přirozenosti vlastní (fysis), která je částí živého celku, vyrůstá z něj, včetně kultury. Takto je fysis s malým písmenem označením pro přirozenost jednotlivých organismů, které různými způsoby obydli svět a podílejí se na podobě Fysis. Tento postoj umožňuje zkoumat Polis jako projev a součást Fysis, a přirozenost lidskou (fysis člověka) jako součást přirozenosti všeho živého (Fysis). Tento přístup mi dovoluje uvažovat jinak, než bych uvažoval v případě zdůrazňování bytostného protikladu kultury a přírody (jak to činí u nás například Josef Šmajš) nebo v případě zdůrazňování souboje jedinečné, rozumem obdařené, lidské přirozenosti s divokou a nebezpečnou přírodou (Fysis).

² Jde o text Etika – vzpomínky na budoucnost, reagující na Ladislava Klímu a jeho až příliš známý výrok, že není opovrženímhodnějšího povolání než být profesorem morálky.

vztahu znamenají klasické morální hodnoty obce (Polis), jako například láska, krása, dobro, rovnost, ochrana života? Pokud by i environmentalisté pojali Fysis jako svět dobra, nehrozí jim také syndrom růžových brýlí či falešná svátost?

Erazim Kohák také mluví o nutnosti vytvoření občanské vůle k udržitelnosti sebe-překročením člověka prostřednictvím aktivního sebe-zasvěcení službě všemu živému (1998, s. 202).³ Kam však má toto sebe-překročení a sebe-zasvěcení vést, poukazovat? Lze lidské morální normy nějakým způsobem vztáhnout k povaze Fysis? Je přirozeně utvářená osobní odpovědnost lidí k Polis a k Fysis navzájem slučitelná? Má být odpovědné jednání k oběma založeno na rozumu či na citu, nebo na jejich rovnováze? Můžeme odsunout podobné otázky jako nepodstatné. Zbavit se problému poukázáním na to, že dobré je jen jedno a samozřejmé a na vážání v ochraně přírody není prostě čas, je nutno ihned něco dělat. O čem přemýšlet? Lze však přijmout bez větších námitek, že je to právě člověk a jeho přirozenost, která ví, zná a cítí, co příroda chce, co je cílem jejího tvořivého vývoje, že je to on, kdo je evolučním pánem Fysis?

Co když ale člověk není mírou věcí, které se evolučně vyvíjejí. Lze si představit, že pro Fysis (přirozenost celku) je charakterističtější neurčité a nejisté než určité a jisté, život je složitější než jakákoliv výpověď o něm, konstruovaná v Polis. Lze sladit jasně srozumitelné civilizační plány s nevysvětlitelným a lidem ukrytým smyslem evolučního toku řeky Fysis? To její proud v konečném důsledku strhává všechny snahy mu odolat. Nelze se vyhnout evoluci. Lze jen využívat ohromné rozmanitosti, kterou vytváří. Prameny života, které se ocitnou mimo rámec evolučního tvoření, navždy vysychají.

Friedrich Nietzsche upozorňuje na podstatný problém: „Chcete žít podle přírody? Ach vy ušlechtilí stoikové, jak šalebná to jsou slova! Představte si bytost, jako je příroda, bez míry rozhazovačnou, bez míry lhostejnou, bez záměrů a ohledů, bez slitování a spravedlivosti, plodnou a pustou a nejistou zároveň, představte si indiferenci samu jako moc – jak byste mohli podle této indiference žít? Žít – není to právě touha být jiný než je tato příroda?“ (2003, s. 14). Nietzscheho odpovědi na tento problém jsou komplikované, jsou výrazným zpochybněním zavedených morálních hodnot. Upozorněním na mnohé aspekty nepřevoditelnosti společensky uznávaných morálních hodnot lidské fysis na přírodní děje celku živého, Fysis.

Nietzsche vnímá praktikovanou morálku jako zaslepující, škodlivou, překrucující. Upozorňuje, že i nenávisť, lakota a panovačnost jsou zastoupeny v projevech živého. A na základě toho pak tuto loď s lidskou morálkou, která brázdí oceán života, posílá do jeho rozbouřených vod: „Vzhůru! Pořádně zatnout zuby! Oči dokořán! Ruku pevně na kormidlo! – jedeme rovnou cestou přes morálku pryč.“ (2003, s. 27). A hned upozorňuje, že tak rozdrtíme svůj vlastní zbytek morality a dodává: „... ale co záleží na nás!“

Jenže na nás zatraceně záleží. Není toto naznačované „mimo dobro a zlo“ jen dalším projevem ideologie, Nietzscheho „příliš temnými“ brýlemi? Místo postoje „mimo“ nabízím raději postoj „v“. Společné sdílení světa v dobrém i zlém. A při tom se odpovědně snažit nacházet a ošetřovat to, co je v Polis pocíťováno jako dobré, avšak s vědomím jinakosti Fysis, bez její morální opory, v době kdy Bůh neexistuje. To neznamená, že vše je marnost. To znamená být dobrý pro život, který je stále kolem, tak jak jej známe, a jak mu chceme utéct, třeba touhou po nesmrtnosti, dokonalosti. Být dobrý pro nic. Ale toto nic není nihilismem. Je vším. Toto nic, v plnosti neuchopitelný svět kolem nás, je absolutní mocí. Totalitní mocí celku všeho živého, právě tímto dokonalého a z úrovně částí nezdokonalitelného. Celku stále proměnlivého, chaotického (či lépe jinak uspořádaného).

³ V závěrečném shrnutí své výborné učebnice ekologické etiky ke kapitole „Malé vyznání velké lásky“. Tato učebnice je fundovaným a při tom čtivým přehledem environmentálně etických strategií.

Živého, protože smrtelného. V tom všem, včetně smrtelnosti svých jednotlivin i částí, je absolutní moc Fysis. To v její moci je člověk – i s jeho morálkou.

Připomínám Nietzscheho obraz lodi. Nietzsche potápí loď morálky. Touží, aby se vynořil nový člověk, s pravou vůlí k moci. Avšak i jemu zde hrozí pověstný baron Prášil. Když chce usilovně vytáhnout sebe sama za vlasy z nicoty do bytí (v rozporu s tím, že právě nicota je Nietzschemu často připisována), vynořit člověka svobodného, prohlédnuvšího, nad-člověka, nově stvořeného, odlišného od poslušných mas, tak jiného, až se tomu lidská přirozenost vzpírá... až hrozí, že se může ukázat, že zachráněný může být utopený. Vždyť možná právě takto, obrovskými nároky na sebe, možná nakonec Nietzsche zaplavil svou netradiční mysl, jak naznačuje pozorný čtenář jeho díla Gabriel Marcel (Bendlová, 2003, s. 100).

Právě proto, že záleží na lidech i jejich morálce, protože v Polis lze v mnoha případech rozeznat dobré od zlého, je třeba vnímat jiné ohrožení. Je jím ohrožení podoby lidské přirozenosti (fysis), i s její morálkou, v oceánu z podstaty amorální přirozenosti celku (Fysis). Protože Fysis je utvářena na základě spletené sítě vztahů, ve kterých je často dobré jedněch vykoupeno zlem jiných. Je škoda ohrožovat jedinečnost lidské fysis, která, právě takovým, morálně podbarveným, a tedy jedinečným způsobem (!), patří k bohatství a rozmanitosti celku.

Jaká by tedy mohla být podoba ekologické etiky nabízené environmentálním hnutím v Polis? Šlo by o etiku, která by se snažila o uchování smyslu vedení etických diskusí, s vědomím vydělení člověka z amorální (či jinak morální) divočiny Fysis a v odpovědné polemice (sporu?) s „imorálními“ projevy „nových moralistů“ sklonku moderny (či postmoderny), které jsou k morálním hodnotám zcela skeptické, odtažité, či metaetické.

Hledání takto pojeté environmentální etiky by mohlo být pokusem o myšlení výskytu zcela jiného etického systému, etiky Fysis, přirozenosti celku. Jiného tím, že ukrývá uvnitř sebe jakkoliv utvářené morálky či jejich nápodoby, vyskytujících se v jeho částech. Tento přirozený etický systém (etika Fysis) by byl charakteristický tím, že dichotomii dobrý-špatný není schopen rozlišit, protože dobré pro vývoj Fysis je její proměnlivost, založená na tom, že dobré i špatné patří k základním pravidlům evoluční hry. Stejný akt (například mořský pták usmrcující karetu těsně před tím, než se, v jednom z nejusilovnějších zápasů o život v živočišné říši, dostane po vylíhnutí a pochodu po pláži do bezpečí moře) se může jevit jako zároveň dobrý i špatný. Jistě lze proti tomuto návrhu vznést pochopitelný argument, že se již nejedná o etiku. Jde mi však o dynamické proměny etiky Polis v závislosti na odpovědné snaze o hledání podoby Fysis.

Znovu (a jinak) se objeví výrazná etická témata. Například vztah ke smrti (konečnému údělu) jako součásti funkčnosti celku, uvolňující místo přirozenému a tak umožňující přežívání a proměny Fysis („nekonečnou“ tvořivost). Domnívám se, že celek nemůže mít děs z konečnosti svých částí, jejich jednotlivých zániků, nemůže být posedlý marností boje se smrtí. Je neosobní, plný vzájemně propletených osobních příběhů kamenů, rostlin a živočichů. Právě toto pojetí zakládá nesamozřejmost živého, živé jako „každodenní zázrak“.

V přírodě lidé nemohou posoudit dobro a zlo jako v Polis. S mimolidskými bytostmi neexistuje dohoda o vzájemném dobru. Nelze smluvit kompromis. Vždy je to člověk, který na základě svých etických principů daný akt v přírodě pozoruje, posuzuje, vnímá jej a rozhoduje o něm. Zbavuje tak Fysis jinak utvářených vztahů, jejího bohatství, vždyť ani kámen není osamocen ve světě, i on se nějak vztahuje k druhým. Výsadní postavení člověka jako účastníka přírodních dějů je v tom, že jako pozorovatel užívá rozumu, racionálních konstruktů, je schopen zařadit tyto děje do širších, komplexnějších, neviditelných rámců, dokonce do rámce celku (Fysis). A ještě je schopen to jazykem formulovat a vyřčené zapsat. Tímto zápisem může být předáván i zážitek celku, jehož jsou lidé částí. Celek žádná jednotlivá fysis nepozoruje, nevnímá, není schopna na něj ukázat.

To jen lidská fysis má zbytnělou schopnost jej rozpoznat, učit se o něm, třídit jej, preparovat, měřit, zkoumat, pitvat, modelovat, redukovat...

Veřejný prostor je plný idejí, různých pojetí světa, které se v něm vzájemně proplétají, střetávají, míjejí. Jednotlivé skupiny se snaží prosadit a vytvářejí tak svoje vlastní, specifické slovníky, které pak nabízejí, případně vnucují, ve veřejném prostoru. Je nutno vědět, že i environmentální slovník je jedním z mnoha slovníků, které definují náš svět a naše místo v něm. Ideologie tohoto slovníku by ale měla být jiná. Měla by se otevírat moci Fysis. Právě ve vztahu k této určující vlastnosti celku, tedy skutečnosti, že se Fysis bez člověka obejde, ale naopak to nejde, by měl environmentální slovník popírat všechny vítězné slovníky Polis, které zakrývají moc Fysis, a zpochybňují podstatu vztahu k celku živého. Slovník environmentálních hnutí nemůže být nikdy slovníkem vítězů. Pokud by s jeho pomocí environmentalisté získali mocenské pozice v Polis, vždy by to znamenalo ohrožení odpovědného vztahu k Fysis. Věčně podvrtný (subvervní) slovník environmentalistů otevírá provoz Polis rozmanitosti Fysis. Tímto způsobem obohacuje samu Polis. Prostřednictvím pochybností probublává k složitě představitelným tajemstvím Fysis.

Environmentální slovník by měl být živou a stále se obnovující zásobárnou slov, jejichž prostřednictvím lze, v ne-konečné opozici, rozbíjet umělé jazyky, které se snaží zdokonalit svět, přirozeným jazykem, který odhaluje dokonalost přírody, dokonalost ve smyslu „života-všemu-dárného celku“.

Tvorba takového jazyka v zájmu celku by však vyžadovala zvláštní povahu jeho tvůrců. Tento ne-lidský akt, který by případně vedl k získání moci v Polis by znamenal nebezpečí stvoření další pomýlené okupace Fysis, tentokrát s úpornou snahou jí pomoci. Zrod nové pomýlené totality, založené na víře, že část může v živém světě nějak ovládnout celek. Ekolog Otakar Štěrba na svých přednáškách říkal, že začaly pětihory. Ty jsou charakteristické tím, že zemský povrch je modelován poprvé v historii Fysis technologickou mocí Polis. Lidská fysis je dnes schopna ohrozit celek, je to však vždy na úkor bohatství životních možností. Tak dle mého mínění vzniká svět, kde mizí radost z otázky proč, mizí představivost o alternativách dobývání světa, které celek právě svým složitým uspořádáním a tvořivou proměnlivostí nabízí. Lidská přirozenost může přírodu ovládnout pouze tak, že nad míru omezuje rozličnými způsoby přirozenost jejích částí. V tomto smyslu nelze být nejen dobrým pánem, ale ani odpovědným správcem.

To příroda je „slepým“ správcem možností člověka, širokou nikou pro jeho působení. Lidské panství se projevuje v chovech zoologických zahrad, v provozu masokombinátů, v genetických manipulacích. Správcovství je popisem tohoto panství a útekem před jeho nejnásilnějšími projevy k „mluvení se stromem“, úctě k živému. Mizí skutečnost. Mizí prožitek toho, že to příroda vymezuje „správcovský dvorek“, ona rozhoduje o životě a smrti všech svých sebou zplazených částí. Bez rozmyslu? Bez pocitů? Jen tak? Tajemné jsou cíle a smysl tvořivého utkávání podoby všeho živého. Tato tkalcovská dílna je ukryta všem zrakům a prožitkům, za clonou chaosu, ve zcela jiném řádu,⁴ který je zahalen každé části chtějící okupovat celek. Jen nejisté útky vztahují části ke smyslu celku. Jsou to situace, kdy Fysis nám zjevuje nějakou svou podobu a moc, různým způsobem (například tím čemu říkáme přírodní katastrofa), vždy jen částečně,... tak jak se jednotlivé druhy (fysis) přirozeně vztahují ke svému prostředí.

Lidé, kteří vytvářejí Polis založenou na vítězstvích, jejích oslavách, na odměnách výkonu a trvalém růstu, nemohou nijak ohodnotit tvůrce nového environmentálního slovníku. Držitelé politické a ekonomické moci se potřebují nějak identifikovat s úspěchy

⁴ Jiný řád lze předpokládat s odkazem na to, že i celek je nějak prostorově a časově uspořádán, vztahy v něm panující lze jistým způsobem odhadovat. Fysis i Polis jsou živé. Fysis však je celkem všemu živému, v tom je její jinakost. Fysis podle mne není pouhým součtem svých částí, každý součet je ihned korigován proměnou vztahů mezi částmi.

Polis (stvrzovat svou moc). Fysis jim tuto útěchu nenabízí. Podobně však držitelé ochrany přirozeného se nemohou jednoduše opřít o tradiční etiku. Vztah člověka k člověku a způsob obývání Polis nejde jednoduše převést na vztah člověka k mimolidskému světu. Nebo pojmout jako pokračování tradiční etiky environmentálními prostředky.

Lidská morálka je například velice silně provázána s ideou pokroku. Pokrok, který nejprve „byl představitelný, ba téměř jistý, neboť neexistoval rozpor mezi hodnotami a příroda představovala jejich jednotící základ. Člověk, vrchol přírody, se stával – v souladu se svou podstatou, nikoliv proti ní – stále rozumnější, a tím měl být stále svobodnější, morálnější a šťastnější. V Kantově filozofii příroda takovým základem být přestává, její funkci přebírá rozum“ (Krasnodebski, 2006, s. 270). Pokrok lze vnímat také jako růst svobody vůči přírodě. Environmentální hnutí by mělo upozorňovat na meze takové svobody, na její míru. Nelze si svobodu představovat jako nezávislost na povaze Fysis.

Fysis pro mne není jen soustavou (součtem) všeho živého (biosférou), Fysis vnímám s odkazem na pojetí Zdeňka Kratochvíla, jako celek všech jednotlivých přirozeností, který je jiný tvořivým uspořádáním všech v něm obsažených proměnlivých vztahů (1994). Není propočitatelnou sumou (v přítomnosti na Zemi) existujících živých těl, jejich momentálním rozprostraněním v prostředí, Fysis je tělesná, existující jako proměnlivá a zanikavá, tíhnoucí k různým tvarům, neurčitá.

V přírodě můžeme najít – vidět růžovými brýlemi – sloní samici chránící slůně, šimpanzí tlupu řešící spory svých členů a radující se ze znovu nalezené harmonie, objevit společenství spolupracujících včel. Ale zkusme si představit Polis jako období toho co víme o včelách. Ta královna a ti trubci, a pilné včelky, jaká hrůza, možná jdoucí nad rámec toho co víme o různých totalitních podobách Polis.

Můžeme Fysis vnímat také jako odvěký souboj všeho se vším, jako cynický stroj, ve kterém se vše vzájemně požírá. Jako svět zla, se kterým je nutno svést boj. Zvítězit nad ním, například s pomocí morálky, která nás odliší od jeho divokých a temných projevů. Fysis však není jen zmar a smrt, je také plná chvil libosti, rození, vývoje, odpočinku, spánku, přírodní estetiky...

Fysis je však celkem. Jakékoliv jeho části jej nemohou plně uchopit. Každý prožitek Fysis nějakou jeho specifickou přirozeností je nutně vždy redukcí složitosti jeho vztahů. Lidská přirozenost byla obdařena rozumem. Díky němu lidé vytvářejí technologie, s jejichž pomocí mohli nahlédnout naši modrou planetu jako celek, Gaiu, ale tento často zmiňovaný zázrak je opět jen velice redukováným prožitkem Fysis. Jako barevné živé koule, domova lidí a všeho živého... Avšak vztahy a proměny v přírodě existující, její nepředstavitelnou rozmanitost druhů, tvarů, vztahů, dějů – ani z oběžné dráhy – prožít a vidět nelze.

Tvůrci environmentálního jazyka nemluví jen za sebe. Vyjadřují zájmy celku, který není zcela jejich, nevlastní jej. O tomto celku se vyjadřují vždy pouze prostřednictvím nějaké zkratky, redukce, symbolu, vzorce, modelu, příběhu, poezie. Problém nastává, pokud lidé, a činí tak povytce často, začnou vydávat některý z těchto popisů Fysis za živou skutečnost samu.

Člověk jako část celku (Fysis) si vždy připadá jaksí nepatřičně, když se ptá, kam patří, jaké je jeho místo v celku živého. Rád se staví do centra pozornosti, do role hybatele všeho co odhaluje s pomocí vědy a techniky z povahy bytí. Něco na způsob baterie, která pohání a umožňuje činnost nějakému strojků. Při vší výjimečnosti lidí však ani pyšný rozum není tou součástí, která má vliv na povahu přírody. Mozek slouží k porozumění celku, ne k jeho radikální proměně. Není hybatelem všech přírodních dějů, je jimi utvářen. Lidský mozek má schopnost vytvářet návrhy na proměny okolí, ve kterém lidé žijí, neustále vše kolem sebe zdokonalovat k obrazu svému. Je důležité, aby tato moc nezničila dokonalost, která je stále stejná – a proto ne zcela patrná – neustále kolem nás, to, co tu

je, z pohledu lidí, odjakživa. Myslím, že pojetí Fysis jako dokonalého celku se může stát významným ustavujícím prvkem pro utváření pocitu úcty ke všemu živému.

Environmentalisté se budou vždy nacházet ve složité situaci. Stejně jako ostatní lidé chtějí někam patřit. Pokud by však důsledně podkopávali mocenské slovníky Polis bez nároku na své vlastní vítězství v politické soutěži, pak by jim tato věčná opozice zřejmě přinesla pozici na okraji dění Polis, bez naděje na budoucí změnu svého postavení. Možná by potom jistou útěchou mohl být pocit výlučnosti, založený na opatrování svého pravdivého uchopení skutečnosti. Vytvoření jakéhosi bratrstva, které jediné rozumí povaze Fysis. Nebezpečného bratrstva.

Od samotné Fysis se však environmentalisté také reakce (vděku?) nedočkají, protože příroda nemluví a člověk je jen jednou z jejích částí. Navíc částí, bez které se, jak zřejmě jen člověk ví, dokázala Fysis po věky obejít a není žádného důvodu si myslet, že by to nedokázala znovu. A toto svým způsobem výlučné prožívání Fysis v Polis (které je samo o sobě jedním ze skutečně prokazatelných projevů ekologické krize), znamená jisté vyloučení z lidského společenství zaměřeného na rozvoj, růst, hromadění, a zdokonalování všeho. „Je osudovou zaslepeností – destruktivním antropocentrismem – západního člověka, že myslí smysl ze svých cílů a hledá k osmyslení své existence a moci cíle co nejvyšší – spásu, pokrok lidstva, poznání skutečnosti, vybudování demokracie, založení státu na pravdě, atd.“ (Bělohradský, 2006, s. 80). Je osudovým údělem lidí, kteří mají odvahu tyto cíle zpochybňovat, že se ocitají na okraji dění Polis. Případná změna tohoto údělu, formou získání moci v Polis, by v případě tématu ochrany Fysis znamenala podivné vítězství. Kdo by byli ti poražení? Právce? Levice? Technokraté? Bohužel, společně s nimi, možná právě Fysis.

Environmentální etika by podle mého názoru mohla mít specifickou podobu bourání těchto hradů plných smyslu, morálky, vznešených cílů, které slouží k růstu moci lidí nad sebou navzájem, nad světem (včetně případných environmentálních podob téhož). Žádná revoluce, žádná změna, zjednodušení, rovnost, nikde spása nebo cokoliv na čem člověk staví svou výjimečnost. Pouze nikdy neukončené hledání podoby evolučního a pomalu proměnlivého toku Fysis, který rozpouští všechny hektické a časově ohraničené výstřelky jeho částí. To autentické je stále kolem nás, to jen rozumu se nezdá být tato skutečnost dostatečně skutečná.

Václav Bělohradský píše: „Vidět svět dříve, než řeč mu dá formu, vyklouznout z její moci a přistihnout svět ještě nevyslovitelný, dotknout se vnějšku řeči, prolomit oponu, kterou řeč spouští nad světem.“ (2006, s. 71). Podobně Jiří Pribáň uvádí metaforu básníka Jana Skácela: „Psaní pro básníka znamená bořit zeď, za kterou se skrývá cosi, co tu bylo odjakživa.“ (2007, s. 1-3). A najednou možná právě básně jsou blíže skutečnosti než Polis, která je jednou z mnoha podob, kterými o sobě dává vědět Fysis. Básně (strhávající opony a zdi, které za civilizačním pokrokem zahalují jeho projevy ve Fysis) lze najít opět na periférii moderny, přepadávají mimo pozornost Polis. V této periférii, území stínů, jež ohrožují výdobytky moderny, temných zákoutí jejích úspěchů, končí moc jazyka Polis. Lidský jazyk se rozplývá v tichu a „cizích“ – jinak utvářených – hlasech (zvucích) jimiž se „ozývá“ jazykem neovladatelná Fysis.

Zbývá tedy otázka, zda lze vůbec při hledání vztahu Polis a Fysis najít oporu v něčem, co by šlo charakterizovat jako etiku? Vždyť dění Fysis problematizuje jakékoliv altruistické snahy a dokonce svým způsobem snahy o regulace individuálních či společenských vztahů. Přesto se domnívám, že je k morálním soudům, jako součástí přirozenosti lidské, naprosto zásadní důvod. Právě podoba lidského života samého. Snaha lidí o ochranu své přirozenosti, a stále smlouvané podoby Polis, tak, aby mohli, co nejméně bolavě, přežívat v náručí něžné „matky“ a zároveň kruté „macechy“ Fysis.

Právě na rozhraní mezi etikou praktického morálního jednání v Polis a etikou jakéhosi nepředstavitelného komplexu projevů všeho živého v celku Fysis se svým způsobem vynořuje smysl lidské existence, její přirozenosti, podoby lidského obývání

světa, projevů lidské individuality v celku světa. Také poznáváním své přirozenosti, poznáním sebe sama (Gnóthi seauton), mohou lidé vnímat přirozenost jiných.

Předmluva Nietzscheho Genealogie morálky začíná známými slovy: „Sebe neznáme, my poznávající, sami sobě jsme neznámí: a má to svůj důvod. Nikdy jsme sami sebe nehledali, jak bychom se tedy mohli jednoho dne nalézt [...] jsme neustále na cestě za poznáním, rození okřídlení a sběrači duchovního medu, a v hloubi srdce se staráme vlastně jen o jediné – abychom něco přinesli domů. Co se týče ostatního života, oněch takzvaných zážitků – kdo z nás pro ně má třeba jen dostatek vážnosti? Nebo dostatek času? Takové věci, obávám se, nebyly nikdy doopravdy naší věcí: není u nich zkrátka naše srdce – ba ani ucho!“ (2002, s. 7).

To lidský rozum, který nám vedle jiného umožňuje rozpoznávat dobré a zlé, usnadňuje obydlovat prostory, který nám Fysis nabízí. Tyto prostory opřádá smyslem, tím co by mělo být, snahou o rozšiřování dobra a vymýcení zla. Při tom se učí soužití s ostatními lidmi, ostatními živými tvory, se světem druhých, jiných, avšak všech rovných ve vztahu k Fysis, v závislosti na jejím přežití. Při tomto rozšiřování si zároveň chrání své osobité výklady světa. Vrávorá mezi odmítáním cizího až po toleranci všeho. Fysis však není sférou, kde by se vše, co je v ní živé, mohlo plně tolerovat. Přesto však je v tomto živém celku nutno tolerovat přirozeně nastavená pravidla, tak jiná od těch, která by chtěli lidé vidět, cítit, žít.

Lidé nemohou prožívat a chápat vše, co se ve Fysis současně odehrává. Celek si dovedou nějak představit, vysvětlit, ale vždy jen jako virtuální a silně redukovaný model bohaté, živé i neživé, skutečnosti.

Bohaté jsou projevy živého. Od chaotických přírodních živlů až po řád, který zakládá lidský rozum. Mnoho podobného (obecného) a zároveň tolik odlišného (v individuálních projevech různých fysis) utváří Fysis. Myšlení této odlišnosti i podobnosti lidí a jiných živých obyvatel světa, a hledání a uvědomování si individuální podoby vlastní fysis, je pro člověka důležité. Životně důležité.

Takto chápu stále nově utvářenou environmentální etiku, snažící se proměnlivě reagovat na různá ohrožení Polis a na udržování uctivého vztahu k Fysis. S její pomocí by lidé na své lodi morálky mohli nacházet lepší navigační instinkty i přístroje, nacházet „srdcem i uchem“, někdy i rozumem, vztah k nástrahám, nadějším i tajemstvím neustále pohyblivé a proměnlivé hladiny moře živého světa. Neustále se snažit reflektovat své výjimečné postavení přirozeně podřízených moci celku. Navzdory růstu, rozvoji, zdokonalitelnosti, pokroku, a mnoha dalším lidským fetišům, které nám vnucují pevně ukotvené virtuální (vymyšlené) modely lidských, vzhledem k celku vždy nedokonalých, mozků.

Co mám a měl bych činit? Pokoušet se myslet Fysis. S vědomím marnosti tohoto počínání. S tím, abych znovu objevil všechn smysl lidského prožívání světa, odhalil jedinečnou krásu lidské etiky jako zdroje porozumění a uvědomění si společného prožívání světa s ostatními tvory, objevení toho, kde jsme si nakonec všichni rovni, již mimo náboženský kontext, ne před Bohem, ale před přirozeností celku. Tam kde žijeme, věříme, stále se rozhodujeme, aktivně pobýváme a při tom všem i myslíme.

Pokus myslet Fysis pro mne znamená něco blízkého tomu, co v souvislosti s existencialismem vyslovil Václav Bělohradský: „Co znamená myslet? Být v blízkosti toho, čemu nemůžeme vládnout, co nemůže být myšleno jako cíl, ale co je dáno a co nemůžeme než nechat být. A vztah člověka k tomu, co nemůžeme než nechat být, který technika zatlačila do nesmyslného, je zdrojem všeho smyslu.“ (2006, s. 81).

Literatura

- Bělohradský, V. (2006) Slovník existencialismu. In KRÁTKÁ, Eva, SVATOŠOVÁ, Dagmar (Ed.), *Alén Diviš. Paralelní historie : Sborník sympózia* (pp. 70-93). .
- Bendlová, P. (2003). *Hodnoty v existenciální filosofii Gabriela Marcela*. Praha: Academia.
- Brázda, R. (2002). *Srovnávací etika*. Praha: KLP – Koniasch Latin Press.
- Kohák, E. (1999). *Zelená svatozář : Kapitoly z ekologické etiky*. Praha: SLON.
- Kosík, K. (1995). *Století Markéty Samsové*. Praha: Český spisovatel.
- Krasnoděbski, Z. (2006). *Zánik myšlenky pokroku*. Praha: Pavel Mervart.
- Kratochvíl, Z. (1994). *Filosofie živé přírody*. Praha: Hermann a synové.
- Nietzsche, F. (2002). *Genealogie morálky : Polemika*. Praha: Aurora.
- Nietzsche, F. (2003). *Mimo dobro a zlo : Předehra k filozofii budoucnosti*. Praha: Aurora.
- Pribáň, J. (2007). Bratři ve strachu : kritické myšlení v Baumanově tekuté modernitě. *Salon* 507, 17(45), 1-3.

--Recenzní posudky (slovní hodnocení příspěvku)

Recenzent 1:

Pavel Skála – Katedra filozofie a dějin přírodních věd Přírodovědecké fakulty UK

„Zdá se mi, že text, jakkoli trpí nejasnou a zkratkovitou formulací myšlenek a místy nelogičností a poněkud matoucí nejednotností žánru, přináší určitý originální pohled na environmentálně etickou problematiku. Autor se zde pokouší o určité nové vymezení vztahu polis a fysis, se kterým sice, nakolik mu ovšem rozumím, nesouhlasím, ale které nejsem schopen nějak radikálně vyvrátit. Nakolik jsem schopen to z obsahu dedukovat, výzkumná otázka textu je relevantní, i metoda je vhodná, avšak metodologie se mi zdá být dost nedůsledná. Závěry jsou vcelku jasné, formální úroveň sdělení je přijatelná, ovšem vše s určitými úpravami.“

Recenzent 2:

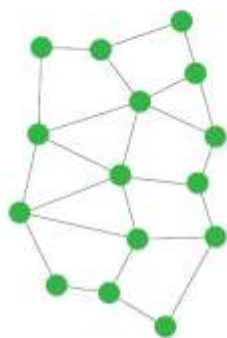
Pavla Koucká – Katedra filozofie a dějin přírodních věd Přírodovědecké fakulty UK

„Etika jako hledání vztahu Polis a Fysis; snaha lidí o ochranu své přirozenosti, aby mohli co nejméně bolavě přežívat v náručí něžné ‚matky‘ a zároveň kruté ‚macechy‘ Fysis; rozhraní mezi etikou praktického morálního jednání v Polis a etikou jakéhosi nepředstavitelného komplexu projevů všeho živého v celku Fysis, na němž se vynořuje smysl lidské existence... to jsou zajímavé myšlenky, jimž stojí za to věnovat pozornost. A i další v článku vyjádřené názory jsou hodny za zamýšlení: například úvaha o ideologiích slovníků různých skupin lidí, přičemž environmentální slovník by měl být živou zásobárnou slov, jejichž prostřednictvím lze ‚rozbít umělé jazyky‘. Je škoda, že autor své úvahy nedotahuje a neprecizuje.“

Na několika místech se text dotýká ideologizace a citován je přítom Erazim Kohák: ‚k ideologizaci dochází nejsnáze tam, kde myšlení nestojí ve stálé konfrontaci s problémem.‘ Škoda, že autor sám se od přímé konfrontace s problémem vzdaluje vysokou teoretičností svého textu. Občas bych uvítala náznak praktických aplikací či alespoň konkretizaci.“

Časopis Envigogika vydává Centrum pro otázky životního prostředí UK. Vývoj časopisu je podpořen projektem OP VK Mezioborová síť udržitelného rozvoje.

Více najdete na internetových stránkách projektu mosur.czp.cuni.cz

MOSUR

MEZIOBOROVÁ SÍŤ UDRŽITELNÉHO ROZVOJE

OP VK CZ.1.07/2.4.00/17.0130

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ